

V I N T A G E

Diplomatul Paul Morand (1888–1976) a fost un scriitor de succes în perioada interbelică; membru al Academiei Franceze (1968). A crescut într-o familie care întreține relații cu o serie de personalități ale vieții culturale pariziene, între care scriitorii Stéphane Mallarmé, Oscar Wilde, Jean Giroudoux, actrița Sarah Bernhardt, compozitorul Jules Massenet sau sculptorul Auguste Rodin, prieteni cu tatăl său, el însuși dramaturg și pictor. Mai târziu a devenit apropiat al altor scriitori celebri, precum Marcel Proust sau Jean Cocteau. În 1927 s-a căsătorit cu Elena Suțu (născută Chrissoveloni), intrând într-o relație specială cu România, din care va rezulta de altfel și volumul de față, a cărui primă ediție a apărut în 1935, la editura pariziană Plon.

Și-a început cariera diplomatică în 1913, ca atașat de legăție la Londra. În 1925 a fost numit ambasador în Tailanda, iar în 1939 a revenit la Londra, dar a părăsit postul în anul următor, în urma înfrângerii Franței. Între 1943 și 1945 a fost ambasador al guvernului de la Vichy la București și apoi la Berna. Viața de diplomat i-a permis să-și satisfacă apetitul pentru locuri exotice și să scrie numeroase volume de proză de călătorie (*New York, Paris-Tombouctou, Bucarest, Londres, Air indien, La route des Indes*), care descriu cu talent spectacolul lumii și deplâng decăderea morală a civilizației occidentale în urma Primului Război Mondial. De altfel, puternic influențat în tinerețe de Friedrich Nietzsche și Oswald Spengler, a rămas incredințat toată viața de decăderea civilizației apusene. A debutat în 1921 cu volumul de proză scurtă *Tendres Stocks* (prefațat de Marcel Proust și tradus în engleză de Ezra Pound), urmat de *Ouvert la nuit* (1922), *Fermé la nuit* (1923), *L'Homme pressé* (1941), opere continuate după război cu un impresionant număr de romane și volume de povestiri. Este autorul mai multor volume memorialistice, între care *Journal inutile*, publicat postum.

Paul Morand
BUCUREȘTI

Traducere din franceză de
Emanoil Marcu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Editura Humanitas mulțumește Arhivelor Naționale ale României, care, în cadrul unui parteneriat, au sprijinit realizarea acestui proiect editorial.

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Paul Morand
Bucarest
Copyright © Plon 1993

© HUMANITAS, 2015, pentru prezenta ediție românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Morand, Paul
București / Paul Morand; trad.: Emanoil Marcu. –
București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-4829-7
I. Marcu, Emanoil (trad.)
913(498 Buc.)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

NOTA EDITURII

Paul Morand a publicat *Bucarest* în 1935, la editura pariziană Plon, într-o epocă în care reputația sa de om de lume și de scriitor era bine stabilită. Diplomat de carieră, se bucura de privilegiul de a călători și de a avea acces în cercurile înaltei societăți. În 1929 publicase și un volum despre New York, iar Bucureștiul l-a descoperit grație legăturilor sale personale și, de bună seamă, grație simpatiei pe care, ca francez, o avea asigurată printre români.

Editura Plon a retipărit *Bucarest* în 1990, după Revoluția Română. Paul Morand fusese de altfel primit în 1968 în Academia Franceză, ca o recunoaștere a valorii sale de scriitor. Prima traducere în limba română, de Marian Papahagi și Ion Pop, a apărut în 2000, la Editura Echinox, din Cluj. Prezenta ediție i se datorează lui Emanoil Marcu, căruia Editura Humanitas îi mulțumește pentru efortul de a fi retradus un text care nu poate fi ocolit de nici un iubitor al Bucureștiului interbelic.

Ilustrațiile din acest volum au fost alese în redacția Editurii Humanitas pentru prezenta ediție, constituind o întoarcere binevenită, prin intermediul fotografiilor de epocă, la atmosfera orașului pe care l-a văzut scriitorul în anii 1930 și 1940. De aceea, unele dintre ilustrații sunt însoțite de scurte citate din carte, în chip de legendă. Explicațiile suplimentare și datele despre proveniența imaginilor cititorul le va găsi în continuarea acestei note.

Lista ilustrațiilor

Pagina I, sus: palatul de la Mogoșoia în perioada interbelică, după restaurarea executată de arhitecții Domenico Rupolo și G.M. Cantacuzino (sursa: Arhivele Naționale ale României, Colecția Documente Fotografice – în continuare se va nota ANR); p. I, jos: vedere din biserica mănăstirii Văcărești (sursa: ANR); p. II, sus: *Marele foc din București la 1847*. Acuarelă originală de Mostacoff; p. II, la mijloc: *Hanul lui Manuc în 1841*. Litografie de Eugène Cicéri, după desenul lui Michel Bouquet; p. II, jos: *Biserica Sfântul Gheorghe Nou în 1837*. Litografie după desenul lui Auguste Raffet; p. III, sus: Biserica Albă de pe Calea Victoriei în primele două decenii ale secolului XX. Fotografie de Frank G. Carpenter (1855–1924) (sursa: Carpenter Photograph Collection, Library of Congress); p. III, jos: biserica Domnița Bălașa din București la începutul secolului XX (sursa: National Photo Company Collection, Library of Congress); p. IV, sus: Casa Golescu, aripa veche a palatului regal, la începutul anilor 1930 (sursa: ANR); p. IV, jos: clădirea Fundației Universitare „Carol I” în anii 1920 (sursa: ANR); p. V, sus: Ate-neul Român în perioada interbelică (sursa: ANR); p. V, jos: Grand Hôtel du Boulevard (stânga) și Cercul Militar (dreapta) la intersecția Căii Victoriei cu bulevardul Regina Elisabeta. Fotografie din perioada interbelică (sursa: ANR); p. VI, sus: stradă de la periferia Bucureștiului în anii 1930 (sursa: ANR); p. VI, jos: „Gogoșa înfuriată”, local din București (foto: autor necunoscut); p. VII, sus: carusel mecanic de la Moși în perioada interbelică (foto: autor necunoscut); p. VII, mijloc: țigani ursari colindând prin București (fotografie de Nicolae Ionescu); p. VII, jos: aspect de la serbările Bobotezei, 6 ianuarie 1939 (sursa: ANR); p. VIII, sus: prăvălii pe o stradă din București (sursa: Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Freiburg, W 134 Nr. 004178 /Fotograf: Willy Pragher); p. VIII, jos: Calea Victoriei în dreptul hotelului Capitol și al restaurantului Capșa (sursa: ANR); p. IX, sus: vedere asupra Căii Victoriei în anii 1930 (sursa: ANR); p. IX, jos: vânzător ambulant de fructe și legume din București (sursa: Carpenter Photograph Collection, Library of Congress); p. X, sus: Piața Teatrului Național în anii 1930 (sursa: ANR); p. X, jos: Teatrul Național la începutul anilor 1930 (foto: autor necunoscut); p. XI, sus, stânga: muscal din București (foto: autor necunoscut); p. XI, sus, dreapta: tânăr monden din Bucureștiul interbelic (colecție particulară); p. XI, jos: bazinul cu valuri de la Lido în anii 1930 (sursa: ANR); p. XII, sus: Palatul Poștelor. Carte

poștală de la începutul secolului XX (sursa: ANR); p. XII, jos: Palatul Casei de Depuneri și Consemnațiuni la începutul secolului XX (sursa: National Photo Company Collection, Library of Congress); p. XIII, sus: palatul Sturdza, sediul Ministerului Afacerilor Străine în perioada interbelică (sursa: ANR); p. XIII, jos, stânga: intrarea în palatul Cantacuzino de pe Calea Victoriei (sursa: Carpenter Photograph Collection, Library of Congress); p. XIII, jos, dreapta: Palatul Telefoanelor, văzut de sub acoperișul peronului Teatrului Național (sursa: ANR); p. XIV, sus: hotelul Athénée Palace pe la sfârșitul anilor 1930 (foto: autor necunoscut); p. XIV, mijloc: Barul Englez de la Athénée Palace (carte poștală ilustrată din epocă); p. XIV, jos: bulevardul Brătianu în anii 1930 (sursa: ANR); p. XV, sus: Alexandru Tzigara-Samurcaș (foto: autor necunoscut); p. XV, mijloc, stânga: casa meșterului Antonie Mogoș de la Muzeul de Artă Națională, astăzi Muzeul Țăranului Român (foto: autor necunoscut); p. XV, mijloc, dreapta: Constantin Brăiloiu realizând o înregistrare la Drăguș, în Transilvania (fotografie din 1929 de Iosif Berman); p. XV, jos: naistul Fănică Luca și orchestra sa (foto: autor necunoscut); p. XVI, sus: cafenea din București la începutul anilor 1940 (sursa: ANR); p. XVI, jos: Piața Palatului în 1942, cu statuia regelui Carol I flancată de două tanchete sovietice capturate de Armata Română pe frontul de est (sursa: Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Freiburg, W 134 Nr. 030295 /Fotograf: Willy Pragher).

ÎNTRE DUNĂRE ȘI CARPAȚI

CÂND AJUNGI PE AERODROMUL DE LA BĂNEASA, poți vedea, sub hangarele lor de beton, aparatele celor două mari companii ce leagă Bucureștiul de restul Europei: Air France, spre Paris, și compania poloneză Lot, spre Mediterana sau Baltica. Căile ferate se depărtaseră de aceste trasee istorice, în schimb rețeaua aeriană a revenit la ele, iar Bucureștiul și-a reluat locul ocupat de veacuri, la întretăierea drumurilor ce leagă vestul de est, de la Viena la Constantinopole, și nordul de sud, de la Stockholm și Varșovia la Atena.

Bucureștiul ar fi trebuit să fie un oraș dunărean, sau măcar legat de marele fluviu printr-o autostradă sau un canal ca acela de la Versailles și lung de cinci leghe. Dar voievozii români se temeau să facă din el un oraș de graniță, expus acelorași pericole ca Belgradul, de pildă (unul major fiind topirea zăpezii, în urma căreia fluviul se umflă cu aproape un kilometru); tot ce-și doreau aceștia era să fie cât mai departe de turci. Prin capitală trece doar un afluent mărunț, Dâmbovița, care la rândul ei se varsă în Argeș; un brâu de lacuri și mlaștini e tot ce amintește de marele fluviu din sud.

La București, nimeni nu vorbește niciodată despre Dunăre; cel mult e pomenită în vreun cântec lăutăresc care-o

numește „drum fără pulbere“, sau când spui, despre un om cuprins de furie, că vine „Dunăre de mânios“.

*Căci eu sunt Dunărea cea mare
Vai de cine-mi stă-n cărare...*

N-o pomenește nimeni, doar câțiva negustori de grâne sau vânători de rațe; după ce lasă-n urmă Porțile de Fier, Dunărea, mamă a vidrelor, își continuă drumul impetuos către Delta și porturile de cereale, iar dacă, trecător întârziat, nu vezi cum se descarcă noaptea, în piețe, coșuri de răchită pline cu crapi uriași, lini măloși, cegi solzoase cu bot de ogar, *moruni* cu icre negre, ca niște leșuri umane spintecate, nu vei putea bănuși că în apropiere curge cea mai nobilă și mai vitală dintre arterele Europei.

Nu voi uita niciodată prima întâlnire cu ea. Veneam de la Constantinople cu avionul și fusesem bine scuturat de turbulențe deasupra munților Bulgariei; soarele asfințea; cu ochii uscați de ariditatea balcanică, căutam apa; deodată, în depărtare, am zărit o vatră de lumină atât de intensă, un incendiu mistuind toată linia orizontului, încât am fost orbit: asemeni arborelui vieții, motiv central al scoarțelor românești, Dunărea curgea spre noi uriașă, umflându-și herniile enorme ale lacurilor, inundând pajiștile, mutându-și albia, formând în bălțile stătute insule cu sălcii și înecându-le de îndată, construind altele cu bolovanii rostogoliți la vale, croindu-și drum ca Hercule, lovind berbecește cu stejari smulși din rădăcini, ascunzând în stufărișuri păsări flamingo și lebede sălbatice, scoțând de sub ape insule inundate mărginite de trestii, încât ne-a trebuit mai bine de un sfert de ceas pentru a revedea uscatul și dealurile, fortificații naturale ale capitalei, unde i s-a decis adesea destinul și care sunt numite, ca la indieni, *locul războiului*.

După ce cucerești această redută avansată, Bucureștiul îți aparține. Nu-l anunță nici o uzină, nici o periferie; ver-

deața se întinde neîntrerupt, dar avionul se rotește deja deasupra centrului, pe care-l crezi încă departe. Aproape la fel de întins ca Parisul, dar cu o populație de trei ori mai mică, Bucureștiul ocupă o vale largă dominată de trei coline solitare, Dealul Spirii, Arsenalul și Cotroceniul. Mai încolo începe câmpia, continuată de cea a Moldovei și, peste Basarabia, de stepele nesfârșite ale Rusiei de sud.

Dar România nu s-a dezvoltat spre nord-est, poartă naturală a invaziilor barbare; spațiul ei predilect a fost Dunărea și afluenții ei, Argeșul, Oltul, Jiul, care coboară din munții crenelați, din marile păduri de brazi transilvani: aceste vertebre caudale ale Carpaților, părăsind Dunărea lângă Viena, o regălesc aici după ce-au desenat un S imens în Europa răsăriteană. Aici se află obârșia eroică a unui popor care a trebuit să aștepte aproape două mii de ani dreptul la existență. Aici se află micile târguri fortificate Câmpulung, Curtea de Argeș, Târgoviște, care prefigurează Bucureștiul și au fost pe rând capitale, până când țara și-a găsit echilibrul, iar Bucureștiul s-a consolidat în centrul amfiteatrului valah apărut de marele arc carpatic, încovoiat ca spinarea unui hamal turc, și sprijinit, la temelie, pe fluviul hrănitor trecut cândva de împăratul Traian, părintele românilor.

PANORAMĂ ISTORICĂ

LAPTELE LUPOAICEI*

PE VREMEA LUI EDGAR QUINET și a școlii sale istorice, care voia să curețe popoarele de crusta de istorie legendară pentru a scoate la lumină rasa, noi am întins mâna României numind-o „sora noastră latină“. Să lăsăm acest loc comun în discursurile miniștrilor; România e verișoara noastră, cel mult. Noi suntem celți, latini, germani. Ei sunt traci, latini, slavi. Cuvântul *vlah*, *valah*, vine oare de la velși sau de la gali? E foarte incert. Putem cel mult afirma că, purtați de valul cuceritor care i-a dus până în Asia Mică, străbunii noștri au trecut rapid pe lângă Dunăre.

* Pentru această primă secțiune a cărții, dedicată istoriei românilor, Paul Morand a folosit probabil, în principal, date din următorii autori, ale căror nume apar de altfel citate în text: A.D. Xenopol, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'Union des Principautés en 1859*, 2 vol. (Paris, 1896), Nicolae Iorga, *Byzance après Byzance* (1934) și *Histoire des relations entre la France et les Roumains* (1918), dar și din Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie* (1898) (n. ed.).

Cei mai îndepărtați străbuni ai românilor, sciții, ocupau spațiul dintre Tisa și Marea Neagră, dintre Dunăre și Nistru, dreptunghi cu laturi de ape în care se înalță triunghiul lanțului carpatic – refugiul, fortăreața și salvarea neamului românesc. Acești sciți nomazi, turanici robuști de culoarea pământului ars, aveau congeneri sedentari, agatârșii, popor efeminat, spune Herodot, căci se împodobea cu bijuterii din aur; dovadă că exploata deja minele de aur din Transilvania. Cunoștea de asemeni apicultura, și Herodot se plânge că albinele acopereau pământul stânjenind circulația. Aceste albine preistorice vor fi mereu o bogăție românească și timp de trei veacuri vor alimenta vistieria sultanului. Blajinii agatârși s-au topit într-un popor mai viguros și mai agresiv, getodacii veniți din Tracia, care-au avut onoarea unei campanii a lui Alexandru cel Mare, au dat de furcă puternicului Imperiu Roman și chiar i-au impus împăratului Domițian un tratat de pace destul de umilitor. Ca să războve, chipurile, acest afront, dar mai ales pentru a pune mâna pe minele de aur din Transilvania, Traian trece Dunărea în fruntea legiunilor cu nume impozante: a IV-a Macedonica, a VII-a Claudia, aduse din Scoția sau Iudeea, și care în campaniile din 101–102 și 105–106 au invadat câmpia, fortificându-și pozițiile cu metereze și turnuri. Acolo, în fața sarmaților, s-au oprit: era capătul lumii. (Nu departe, la Tomis, pe malul Mării Negre, cu un secol mai devreme, poetul exilat Ovidiu își sufla în pumnii înghețați privind „Pontul Euxin și Dunărea prinse de ger, sub o pojghiță albă de gheață“ și scria *Tristele* pe care nu le citea nimeni.)

Apărați de șanțuri și fortificații, legionarii construiau drumuri strategice. Imigranții veneau din toată metropola. Minele de aur atrăgeau atât de mulți coloni din peninsula, încât procentul de sânge latin a fost cu siguranță mai mare în Dacia decât în orice altă colonie romană. Călătorii care

ajungeau la Roma la Oficiul de Concesiuni puteau vedea în curte, așezați pe un bagaj sumar și așteptând apostila imperială, căpetenii ale galilor sau belgilor, liberi orientali și negustori de sclavi nubieni veniți la ordin, care jucau zaruri în timp ce se pregăteau să trimită spre provinciile dunărene loturi din toate popoarele imperiului. Călătoria îi costa puțin pe romani; mai târziu, când Constantin și-a construit orașul la intrarea în Bosfor, el a mutat aici, ca pe mobile, senatori, patricieni romani, cu ordin să nu-și părăsească noile posturi. Cu atât mai ușor era să-i trimită în Dacia pe barbarii de ieri, ca să-i așeze în calea barbarilor de mâine.

Meseriașii veneau în valuri: mineri dalmați, armurieri din Cordoba și făurari de săbii helveți, dărcitori maltezi, țesători belgi, meșteri balți de sobe din tuci, sticlari egipteni, ceramiști greci neîntrecuți la amfore, olari din Campania. Cetatea se organiza; militarii cu ierarhia lor ce număra șaizeci de ranguri, veteranii, preoții, funcționarii militarizați erau cei mai înalți în grad și îi tratau de sus pe ceilalți: starosti de bresle, purtători de lectică sau navigatori pe burdufuri, artiști de circ, traficanți orientali și băștinași. Toți acești nou-veniți trăiau în garnizoanele lor, izolați, ca ofițerii englezi în cluburi, în India zilelor noastre. Tribunii din fruntea cohortelor nu-i frecventau pe cei însărcinați cu intenvența. Impozite, taxe indirecte, dijme și taxe de drum, cens, arpen-taj, monopoluri și alte biruri, pe scurt tot confortul modern năvălea peste Dacia, în timp ce procuratorii vegheau ca toți să vorbească latina. Din când în când, împărații veneau de la Roma în inspecție, iar dacă apărea vreo nemulțumire, Caracalla le repeta comandanților de garnizoane, legaților, rectorilor, tuturor șefilor acestei birocrății uriașe: „Aveți grijă să-i îmbogățiți pe soldați; restul nu înseamnă nimic“.

Această situație a durat o sută cincizeci de ani. Până în ziua când imperiul, ca orice lucru prea mare, s-a năruit. Era

sub împăratul Aurelian. „Aurelian... a părăsit provincia constituită de Traian dincolo de Dunăre. A retras armata, funcționarii, iar populațiile de aici le-a strămutat într-o parte a Moesiei.“ Aceste două rânduri scrise de istoricul Vobiscus au provocat controverse interminabile între români și unguri: primii spuneau că doar legiunile, funcționarii și colonii bogați au trecut Dunărea, lăsând pe loc populația daco-romană; interpretarea celorlalți pretinde însă că toată țara ar fi fost evacuată, astfel că Arpad și ungurii lui și-ar fi întemeiat regatul într-un pustiu nepopulat, unde românii au reapărut mai târziu printr-o emigrație în sens invers, un soi de endosmoză și intruziune ce nu le conferea nici un drept istoric asupra regiunilor obținute de ei prin Tratatul de la Trianon și revendicate azi de învinși.

Un bun exemplu de gâlceavă între istorici care ascunde un viitor *casus belli*... Toate argumentele dau însă dreptate tezei românești: o limbă fundamental latină, o rasă ce păstrează caracteristicile legionarilor romani, o tradiție orală care din secolul al XII-lea trece în cronici și care îi prezintă pe români ca fii ai Romei.

NĂVĂLIREA BARBARILOR

FĂRĂ CONDUCĂTORI, FĂRĂ ARMATĂ, FĂRĂ O ELITĂ, poporul vede năvălind puhoiul barbarilor: goți baricadați în spatele carurilor, sarmați cu scuturi din răchită, adevărați sălbatici albi, ostrogoți, huni cu părul lins, avari cu fața mânjită cu cenușă, gepizi, tătari mîncători de șoareci și șobolani, călări pe cai ce știau să găsească iarba sub zăpadă, bulgari de pe Volga, fino-ugrici, mongoli cu pomeți proeminenți, toate acele motive umane dintre care ultimii au fost turcii. Un mileniu

CUPRINS

<i>Nota editurii</i>	5
Între Dunăre și Carpați	9

PANORAMĂ ISTORICĂ

Laptele lupoaicei	15
Năvălirea barbarilor	18
Bizanțul	20
Bizanț și Stambul	23
Valahia și Moldova	27
Vlad Țepeș sau maniera dură	29
Ștefan cel Mare	30
Doamna Chiajna, regina bacșișului	31
Despot Vodă	37
Mihai Viteazul, erou național	38
Bucureștiul în secolul al XVI-lea	40
Constantin Brâncoveanu	44
Bucureștiul în secolul al XVII-lea	46
Fanarul, cartier al intrigii (secolul al XVIII-lea)	48
București, un Eldorado al fanarioților	52
București, raiul boierilor	63

216 CUPRINS

Francezii la București	68
Bonjuriștii	70
Bucureștiul sub Carol I	74
Sankt Petersburg și București	77
Reședințe regale	79
Palatul Cotroceni	80
Regina Maria	81
În castelul reginei, la Balcic	83
Palatul Regal	87

ALBUM PITORESC

Din iarnă până-n vară	93
La Mahala	98
Ogoare în oraș	104
Țigani	106
Văzut de sus	110
Dâmbovița	111
Bobotează	112
Calea Victoriei	115
Lipscani	116
Teatrul Național	120
La Capșa	122
De la Capșa la Șosea	126
Athénée Palace	127
Palatul	129
Șoseaua Kiseleff	135
Muzee	137
Arta țărănească	138
Biserici din București	141
Mănăstiri din București	149
Lăcașuri spirituale	153
Bucureștiul și cuptoarele sale	159
Viața de noapte la București	164

Muzică românească	166
Originali și excentrici	174
Paradisul flăcăilor tomnatici	178
Școala Mosafirilor	183
Dialog matinal	186
La prânz	191
Sinaia	200
București, oraș al bucuriei	205
Mulțumiri	213